

Małgorzata Kropiwec

**TEMAT: O CZYM NAM MÓWIĄ OBRAZY? – ANTROPOLOGICZNA ANALIZA
DZIEŁA SZTUKI**

CZAS: 45 minut

CELE OGÓLNE:

- zaznajomienie uczniów z dziedzinami kultury
- składowe analizy dzieła sztuki
- ukazanie zależności między kulturą a sztuką

CELE SZCZEGÓLNE:

- uczeń potrafi dokonać analizy treściowej dzieła sztuki
- potrafi wyjaśnić pojęcia: antropologia, przesąd, zwyczaj, obyczaj, przysłowie
- potrafi wymienić dzieła zawierające przykłady przysłów, obyczajów i wierzeń
- potrafi określić swój stosunek do prezentowanych dzieł

METODY: wykład, prezentacja, dyskusja

ŚRODKI DYDAKTYCZNE:

- Płyta z „Orawą” W. Kilara
- Kolorowe reprodukcje formatu A3 przedstawiające obrazy zawierające przykłady przysłów, wierzeń, obyczajów i zwyczajów.
- Albumy z fotografiami rzeźb
- Tablica zestawiająca nazwiska i tytuły omawianych dzieł

FORMY PRACY: grupowa, zespołowa i indywidualna

LITERATURA:

1. Cumming Robert: Najsłynniejsze obrazy świata. Wyd. Arkady, brak daty i miejsca wydania.
2. Rzepińska Maria: Siedem wieków malarstwa europejskiego. Wyd. Ossolińskich, 1988.

PRZEBIEG ZAJĘĆ

I. WPROWADZENIE

1. KAŻDA DZIEDZINA KULTURY, W TYM SZEROKO ROZUMIANEJ SZTUKI odwołuje się w swoich wytworach i dziełach do życia ludzi, do ich zwyczajów i obyczajów, do ich przesądów i wierzeń, przedstawianych niejednokrotnie za pomocą przysłów. Oto niektóre przykłady:

DZIEDZINY KULTURY:	TRADYCYJNE: PRZESĄDY, ZWYCZAJE, OBYCZAJE, PRZYSŁOWIA, WIERZENIA – PRZYKŁADY:
1. Literatura (poezja, prasa, beletrystyka):	- opisy zwyczajów, obyczajów, przesądów; cytowanie przysłów („Chłopi” Reymonta, „Dziady” Mickiewicza)
2. Muzyka:	- Ilustracyjność (rodzaj muzyki programowej, odmalowuje sceny realistyczne, np.: sceny walki, polowania) w muzyce, np.: „Na farmie” C. Janeguin oraz inspiracje ludowe w muzyce współczesnej np.: „Orawa” Wojciecha Kilara
3. Sztuki plastyczne (rzeźba, malarstwo, plakat):	- w malarstwie i rzeźbie ukazanie scen obrazujących przesady i przysłowia „Przysłowia Niderlandzkie” Bruegel’a Starszego oraz obyczajów i wierzeń „Małżeństwo Arnolfinich” van Eyck’a
4. Sztuki audio (radio) i / lub wizualne (tv, nowe media, grafika komputerowa):	- audycje radiowe i programy telewizyjne mające hasła oparte na przysłowiach, wierzeniach
5. Fotografia:	- fotografia etnograficzna
6. Ruch sceniczny (teatr, taniec):	- Przedstawienia teatralne np.: „Dziady” Sfinarskiego, taniec w powiązaniu z modą: W <i>pawanie</i> , mającej formę pochodu, tancerze prezentowali swe dostojęństwo, a także piękne ubiory. Poruszali się ruchem wahadłowym do przodu i do tyłu, stawiając niezbyt skomplikowane; wyraźnie akcentowane kroki, starając się przez cały czas zachować wyniosłą i pełną godności postawę. Po niej następowała zazwyczaj <i>galiarda</i> , żywy i skoczny taniec, wykonywany często do tej samej melodii, co pawana, granej jednak w dużo szybszym tempie. Renesans wydaje się nam być jak na swoje lata bardzo nowoczesną i wyzwoloną w porównaniu ze średniowieczem, ale co może zdziwić współczesne feministki to epoka, w której na tak wielką skalę zaczęto interesować się i być może przejmować urodą i wizerunkiem kobiety. Na to, że tańczono tak, a nie inaczej wpływ miała oczywiście ówczesna moda. W wieku XV i XVI fakt, że technika tańca koncentrowała się głównie na ruchach stóp wynikało z ograniczenia ciała gorsetami, kryzami i mocno sznurowanymi kaftanami. Dodatkowym utrudnieniem były szpady, rękawiczki i wachlarze, którymi należało umieć się posługiwać podczas tańca we właściwy sposób. W tańcu nie można było improwizować. Pojawił się schemat i stylizacja ruchów. Taniec jak całe życie dworskie podlegał prawą etykiety. W Polsce rozwijał się taniec <i>chodzony</i> – <i>goniony</i> – pierwszy w rytmie dwumiarowym – wolny, drugi w rytmie trójmiarowym – szybki.
7. Moda	- przesady związane ze ślubem [np.:Uwierając się do ślubu panna młoda powinna pamiętać, aby mieć na sobie: coś białego (symbolu czystości uczuć), coś niebieskiego (zazwyczaj jest to podwiązka) -kolor ten wróży wierność wybranka, coś pożyczonego (dla zapewnienia przychylności rodziny męża), coś starego

	(by w trudnych chwilach nie zabrakło pomocy krewnych i przyjaciół), coś nowego (symbolu dostatku).], pogrzebem, chrztem, zwyczajowo: niebieski kolor dla chłopca, różowy dla dziewczynki, włosy i fryzury (czepce dla mężatek), „nie habit czyni księdza”
8. Architektura i projektowanie wnętrz:	- symbolika katedry gotyckiej, strojenie domów na święta, próg i stół jako ważne przestrzenie przesądów, feng –shui
9. Informacja wizualna (Strategie reklamy i promocji)	- hasła reklamowe oparte na przysłowia ludowych, nawiązujące do zwyczajów i obyczajów.
10. Filozofia i religia	- sądy a priori, dogmaty, nabożeństwa

2. **Słuchanie „Orawy” Wojciecha Kilara**, wykonanie: orkiestra Akademii Muzycznej w Warszawie. „Orawa” jest czwartą częścią tak zwanego tatrzańskiego cyklu muzycznego („Krzesany”, „Kościelec”, „Siwa mgła”) na instrumenty smyczkowe. Kompozycja odbija fascynację muzyką górali tatrzańskich. Kompozytor zaakcentował w swoim utworze przede wszystkim żywość wyrażaną w charakterystycznej rytmice, oryginalnej melodyce i niepowtarzalnym stylu gry podhalańskiej kapeli. Dla Kilara wzorce góralskie nie są jednak sztywną ramą, a jedynie inspiracją do stworzenia własnej wizji muzycznej Podhala.

3. POJĘCIA:

- **ZWYCZAJ** – to jest ustalony sposób zachowania w określonych sytuacjach (np.: w formalnych kontaktach zwracamy się do siebie przez pan/pani).
- **OBYCZAJ** – powszechnie przyjęty, umowny, najczęściej utwierdzony tradycją sposób postępowania w danych okolicznościach, właściwy pewnej grupie ludzi, charakterystyczny dla danego terenu, okresu. taki sposób zachowania, z którym grupa wiąże już pewne oceny moralne, którego naruszenie wywołuje sankcje negatywne (zakaz paradowania w stroju kąpielowym w mieście).
- **PRZYSŁOWIE** – krótkie zdanie (lub zdania), zaczerpnięte ze źródeł literackich lub ludowych i utrwalone w tradycji ustnej, wyrażające jakąś myśl ogólną (sentencję, wskazówkę, przestrożę) często w formie wierszowanej
- **WIERZENIE** – poglądy, przekonania oparte na wierze,
- **PRZESĄD** - objaw czyjejś wiary w magiczne, tajemnicze, nadprzyrodzone związki między zjawiskami, w fatalną moc słów; (podobnie: zabobon - wiara w tajemnicze, nadprzyrodzone związki między zjawiskami, w magiczną moc słów, przesąd; wykonywanie praktyk magicznych wypływających z tej wiary, opartych na przekonaniu o ich skuteczności; gusła - obrzędy towarzyszące praktykom magicznym; czary, wróżby, zabobony, zaklęcia).
- **ANTROPOLOGIA KULTUROWA** – 1) jeden z głównych działów antropologii, zajmuje się badaniem kultury we wszystkich jej przejawach. Antropologia kulturowa akcentuje w badaniach różnorodność kultur i bada odniesienie zachowań ludzkich do ogólnego kształtu kultury danej społeczności. Dziedzina sięgająca korzeniami epoki wielkich odkryć geograficznych. W skład antropologii kulturowej wchodzi trzy ważne dyscypliny naukowe: archeologia, etnografia i językoznawstwo. 2) dział antropologii zajmujący się człowiekiem jako istotą społeczną wytwarzającą kulturę. Badając poszczególne kultury a zwłaszcza kulturę społeczeństw pierwotnych jej wytwory materialne i niematerialne a także strukturę społeczną oraz porównując zebrane dane antropologiczne kultur. Dąży do skonstruowania uniwersalnej teorii funkcjonowania kultury. Antropologię kultury szczególnie interesuje się problemem kulturowej odrębności i kontaktami kulturowymi społeczeństw tradycyjnych i cywilizacji przemysłowej, relacjami "my" - "oni" dystansem pomiędzy "obcymi" a "nami" i sposobami jego przezwyciężania. Współczesna antropologia kult. kładzie silny nacisk na badania społeczeństw nowoczesnych szeroko korzysta przy tym z metod i technik socjologii

4. **ANALIZA DZIEŁA SZTUKI** na dzieło sztuki składają się treść i forma. Treść to idee przekazywane przez dzieło, forma zaś jest tym, co bezpośrednio jest dane zmysłom (kształty, barwy, układ części, czyli kompozycja). Wyróżnienie tych dwóch warstw jest czysto umowne, w gruncie rzeczy bowiem treść i forma są ze sobą powiązane – treść zostaje wyrażona przez formę, forma zaś objawia się w treści. Dziś na zajęciach skupimy się bardziej na treści dzieła sztuki malarskiego.

II. PRZYKŁADY Z MALARSTWA

1. OBRAZ, Z KTÓREGO MOŻEMY SIĘ DOWIEDZIEĆ INFORMACJI NA TEMAT ÓWCZESNEJ SYTUACJI SPOŁECZNEJ ORAZ NA TEMAT OSÓB PORTRETOWANYCH ANALIZA OBRAZU „AMBASADORZY” Hansa Holbeina Młodszeo

Hans Holbein Młodszy – uczył się malarstwa u swego ojca Hans’a Holbeina Starszego, później wyjechał, zaczął podejmować ważne inicjatywy i robił projekty dla drukarzy. Kryzys spowodowany reformacją doprowadził do pierwszej wizyty w Anglii. Zostawia rodzinę w Bazylei, przenosi się na stałe do Anglii, gdzie regularnie zatrudniał go dwór królewski. Ambasadorzy to francuscy dworzanie, wysłannicy króla Franciszka I na dwór Henryka VIII. Obraz powstał w Londynie, gdzie ambasadorzy zostali wysłani z trudną i delikatną misją, by król nie zrywał z Kościołem rzymskim. Po lewej: Jean de Dinteville – 29 lat (sztylet), po prawej przyszedł biskup: Georges de Selve – 25 lat (grzbiet księgi).

- glob niebieski – aluzja do dzieła Kopernika, stwierdzenie, że Słońce a nie Ziemia znajduje się w centrum wszechświata, wywołało głęboki wstrząs w sferach intelektualnych i kościelnych
- zegar słoneczny – obok lewej ręki de Selve’a stoi zegar słoneczny, wskazujący datę 11 kwietnia 1533
- ukryty krucyfiks – za zieloną, brokatową tkaniną u góry z lewej strony wisi krucyfiks, sugerujący obecność Boga, mającego władzę nad ambasadorami, ma on także przypominać o ich nieuniknionej grzeszności i śmiertelności.
- cień śmierci – czaszka, która rzucała cień wzdłuż posadzki, była herbem Dinteville’a (miał srebrną czaszkę na kapeluszu), był to znak wymowny, bo Dinteville był słabego zdrowia, czaszka została namalowana anamorfozą, czyli krańcowym ujęciem perspektywicznym. Jest to technika po raz pierwszy opisana w notatkach Leonarda da Vinci.
- książka o arytmetyce – otwarta, ostatnia publikacja na temat arytmetyki stosowanej. Sygnalizuje szerokość horyzontów i nowoczesność wykształcenia ambasadorów.
- lutnia z pękniętą struną – lutnia, tradycyjny symbol harmonii, ma pękniętą strunę, co sugeruje, że między katolikami i protestantami narasta konflikt, który miał w efekcie doprowadzić do wojny.

- hymny o jedności – przy lutni leży książka z łacińskimi hymnami przetłumaczonymi na język niemiecki przez Marcina Lutera, otwarta na stronie z tekstem: „Przyjdź Duchu Święty” i tekstem „Dziesięciorga przykazań”. Sugerowano, że wybór hymnów, zawierających treści do przyjęcia dla wszystkich chrześcijan, wyraża prośbę Holbeina o reformę Kościoła w duchu postulowanym przez protestantów, jednak bez zrywania z Rzymem.
- naukowe przyrządy do nawigacji – Holbein to malarz „wielkich odkryć”, przyrządy te umożliwiły opłynięcie globu i odkrycie nowych kontynentów
- sztylet z inskrypcją – skrót łacińskiego zdania: „Aet. Svae 29” , podający wiek portretowanego Dinteville’a – 29 lat.
- wzór mozaiki podłogowej jest dokładnym powtórzeniem wzoru posadzki w opactwie Westminsterskim Abbey

Portret ten świadczy, że Holbein świetnie opanował zasady i podstawy filozoficzne sztuki włoskiej i północnoeuropejskiej. Ze sztuką włoską wiązać można doskonałą perspektywę i przekonująco żywe postacie. Ze sztuki północnej przejął wrażliwość na detal, nieskazitelną technikę malarską i upodobanie do rozmaitych faktur: futra, brokatu.

2. OBRAZ, Z KTÓREGO MOŻEMY SIĘ DOWIEDZIEĆ INFORMACJI NA TEMAT OBRZĘDU ZAWARCIA MAŁŻEŃSTWA, ORAZ PRZESĄDÓW I WIERZEŃ ÓWCZESNYCH LUDZI

ANALIZA OBRAZU „MAŁŻEŃSTWO ARNOLFINICH” Jana van Eyck’a

Jan van Eyck jest przedstawicielem malarstwa niderlandzkiego, (ok. 1390 – przed 1441), jeden z twórców malarstwa nowożytnego, zwłaszcza portretu, nowatorskie rozwiązania problemów światła, perspektywy, ujmowania i powiązania postaci z otoczeniem, udoskonalili technikę olejną. Obrazy religijne, portrety, miniatury. Będziemy omawiać dzieło Jana Van Eycka: „Portret małżonków Arnolfini”, inaczej nazywany „Zaślubiny małżonków Arnolfini”. Obraz ten można rozpatrywać pod trzema kątami:

- jako portret dwóch osobistości
- jako zapis aktu małżeństwa
- jako komentarz do tematu obowiązków małżeńskich w XV wieku

Omawiając to dzieło należy zwrócić uwagę na:

- postacie: Giovanni Arnofini i Giovanna Cena – dwa znakomite rody, dlaczego więc ślub w Niderlandach? Może to jednak nie jest jego prawowita małżonka?
- nad lustrem podpis i data: 1434 r. gotyckie litery: tu był... może twórca był świadkiem na ślubie?
- zaślubiny: XV wiek małżeństwo w domu, dwóch świadków
- jedna świeczka – oko Boga – płodność bo w pobliżu łóżka

- kryształowy różaniec – prezent zaręczynowy, kryształ czystość, cnota obowiązek pobożności.
- owoce – pomarańcze, rajskie owoce, importowane, metafora grzesznych instynktów uświęconych przez sakrament małżeństwa
- złęczone dłonie – zaślubiny, echo w ramionach kandelabra.
- św. Małgorzata (patronka urodzin) lub św. Marta (patronka pań domu), obu towarzyszył smok, miotła
- nie mieli dzieci, rozstali się
- łóżko ważne, bo potomek...
- bogactwo: ubiory, dywan, importowane owoce
- ubiory- zielona suknia ślubna – brzuch oznaka piękna – podkreślał przyszłą brzemienność, on skromnie, zgodnie z modą dworską.
- buty porzucane: odbywa się uroczystość religijna, czerwone Giovanni blisko łóżka, męzowskie blisko świata zewnętrznego.
- w tamtym czasie wierzono, że dotknięcie ziemi bosą stopą zapewnia płodność.
- piesek – wierność, beztroska, popis umiejętności twórczych
- stacje drogi krzyżowej 10 z 14 w ramie lustra.

3. ZADANIE:

Zadanie w grupach 5-osobowych. Każda grupa otrzymuje karton i polecenie, aby narysować reklamę firmy, organizacji (wymyślonej lub realnej), w której zastosuje się przesąd, przysłowie, zwyczaj lub obyczaj. Np.: reklama sklepu zoologicznego z hasłem – przysłowiem: „Nie kupuj kota w worku!”

4. OBRAZ ILUSTRUJĄCY PRZYSŁOWIA NIDERLANDZKIE

ANALIZA OBRAZU „PRZYSŁOWIA NIDERLANDZKIE” Pietera Bruegel’a Starszego

Pieter Bruegel Starszy – był największym malarzem niderlandzkim XVI wieku, mimo, że nazywany „chłopskim Bruegl’em”, był człowiekiem o dużej kulturze osobistej, już za życia cieszył się sławą. Przysłowia niderlandzkie stanowiły ważny środek wypowiedzi w czasach Bruegl’a, krążyło wiele rycin o tej tematyce; on sam malując ten obraz chciał uczyć i bawić, udało mu się to znakomicie.

- „życie pod miotłą” – „życie na kocią łapę” – para żyjąca bez ślubu, w stanie grzechu.
- „wodzić się za nos” – wewnątrz tawerny dwóch głupców wodzi się za nos, czyli wzajemnie oszukuje. Ten zaś, co oszukuje w kartach – swoją postawą pokazuje to, co czyni: defekuje na świat.

- „uzbrojony po zęby” – „przywiązanie kotu dzwonka”, było zadaniem niebezpiecznym, które w holenderskiej bajce wykonała lękliwa myszka.
- „woda i ogień” – kobieta nie ma własnego zdania
- „hipokryta” – filar symbolizuje kościół – człowiek jednocześnie go obejmujący i gryzący jest hipokrytą. On trzyma swoją przywarę w sekrecie, „pod kapeluszem”, który położył na szczycie filaru.
- „diabeł domowy” – kobieta przywiązuje diabła do poduszki – symbol gderliwej sekutnicy, o takiej osobie mówiło się, że może zejść do piekieł nie robiąc sobie krzywdy.
- „uderzenia głową w mur” – poddawanie się jałowym wysiłkom
- „strzyżenie świni” – „wiele hałasu, a mało wełny”
- zasypywać staw po tym jak się w nim utopiło ciele, to tak jakby zabezpieczać się przed nieszczęściem, które już się zdarzyło: „Jakby Polak wiedział, że upadnie, to by se siadł”, „mądry Polak po szkodzie”, „musztarda po obiedzie”.
- „niepoprawny optymista” – strzela z łuku do pasztetu na niebie, gra na skrzypcach pod pręgierzem
- „ślepy prowadzi ślepego”
- „płatki i rekiny” – mali są ofiarami wielkich
- „tracić pieniądze”- człowiek rzucający róże przed wieprze, nie widać po nich by doceniały ten czyn
- mnich wyrzucający habit – symbol tych, którzy coś porzucają
- „węgorz złapany za ogon jest tylko w połowie złapany”, w Polsce: „Nie mów, że masz dopóki nie masz w garści”
- „płaszcz oszustwa” – cudzołożna żona, która zdradziła męża, zakłada mu niebieski płaszcz, kaptur przysłania mu wzrok, a ona wpycha mu go coraz głębiej, „przyprawiać mężowi rogi”
- „świat kręci się wokół jego palca” – symbol człowiek mądrego, „człowiek w szklanym globie” – symbol zagubionego głupca.
- „spowiadać się diabłu” – szczyt szaleństwa.

Wiele tych motywów pojawia się również w późniejszych pracach tego malarza.

III. ZAKOŃCZENIE

Dopiero teraz uświadamiam uczniom, jaką kopalnią wiedzy są te obrazy; jak wiele różnych wątków poruszanych na lekcjach polskiego i historii w sobie zawierają.

ZADANIE DOMOWE: Napisz krótką wypowiedź pisemną nt.: „Które i dlaczego przysłowie najlepiej obrazuje stan polskiej współczesnej kultury?”

Dziękuję za wspólne zajęcia.